

CÚTHNÉ GYÓNI ESZTER

„A zirci apát úr ezenel szabad...”

*Endrédy Vendel apátsága az 1956-os forradalom
napjaitól az 1961–1962-es persorozatig*

A szerző egyháztörténész, az ELTE Tanító- és Óvóképző Kar Társadalomtudományi Tanszékének adjunktusa. — Jelen tanulmány *A ciszterci rend története Magyarországon 1945 után* című, 2014-ben benyújtott és megvédett doktori értekezésének VII. és IX. fejezetén alapul.

Bevezetés

Endrédy (Hadarics) Kálmán *Vendel*¹ (1895–1981) 1939. március 18-tól 1981. december 29-én bekövetkezett haláláig állt a Ciszterci Rend Zirci Apátsága, illetve Kongregációja élén. Hosszú apátsága embert próbáló időközön ívelt át: a Horthy-kor késői éveiben, a második világháború előestéjén, neobarokk díszletek között került rendi közössége élére, amit a második világháború megpróbáltatásai, majd az átmeneti évek bizonytalanságai követtek; a pártállami diktatúra kiépülése az iskolák államosítását, majd a hivatalos rendi élet felszámolását jelentette — sok más szerzetesrenddel együtt — a zirci ciszterciek számára. 1956-ban rövid fellélegzés, majd a szovjet típusú diktatúra újabb szakasza következett, ami továbbra sem biztosított működési szabadságot a szerzetesrendek többsége, köztük a ciszterciek számára sem. Endrédy Vendel számos rendtársával együtt megjárta a diktatúra börtönét: 1951. június 28-án a Grőszper egyik vádlottjaként a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés, kémkedés, valutaüzérkedés és külföldre szöktetés vádpontokban bűnösnek találta a Budapesti Népbíróság Olti Vilmos vezette különtanácsa, ezért tizennégy év fegyházban letöltendő szabadságvesztésre ítélték.² Az apát a felszámolást közvetlenül megelőző időkhöz — még a letartóztatása előtt —, s később 1956-os, majd 1957-es szabadulását követően is minden tőle telhetőt megtett a magyar ciszterci élet megőrzése érdekében. Endrédy apát, 'Sigmond László Lóránt provizor segítségével³ a rendi összetartás egyik legfőbb szervezője és mozgatórugója volt.

Egyáltalán nem állítható, hogy a rendtagok egységes stratégiát követtek volna az ateista diktatúrához való viszonyulás tekintetében. Sokféle életúttal, helytállással, megtöréssel és tragédiával egyaránt találkozhatunk: voltak, akik nem tudták vagy nem merték tartani a kapcsolatot szerzetesestestvéreikkel, s inkább visszahúzódva, magányosan éltek életüket; mások kis, helyi közösségek keretein belül ápolták a rendi kapcsolatokat, titokban igyekeztek folytatni ciszterci hivatásukat, és lehetőség szerint tartani a kapcsolatot a rendi előljárókkal.⁴ Sokukat meghurcolták, bíróság elé állították és börtönbe vetették szerzetesi múltjuk vagy szerzetesi életformájuk megtartása miatt. A retorzióktól nem teljesen függetlenül számos

¹A ciszterci szerzetesek neveit első említéskor polgári névvel együtt írjuk ki, ekkor kurziváljuk a rendbe lépéskor kapott szerzetesi nevet. A továbbiakban azonban csak a vezetéknevet és a szerzetesi nevet használjuk, kurziválás nélkül.

²Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) XXV. 4. f. 001211/1951, 744/1990. *Grősz József és társai*. 1028–1052., 1108–1118.; *Grősz József és társai bűnpere*. Szikra, Budapest, 1951, 323–330.; *A Grősz-per*. (Szerk. Balogh Margit – Szabó Csaba.) Kossuth Kiadó, Budapest, 2002, 205–211., 214–226.

³1950 nyarán (június 6-án és 1950. augusztus 23-án) a rendi tanács 'Sigmond Lórántot választotta a magyarországi ciszterci rendtartomány ideiglenes vezetőjének Endrédy Vendel akadályoztatása esetére. Endrédy Vendel letartóztatására 1950. október 29-én került sor. Az első titkos rendi tanács 1950. november 4-én megerősítette 'Sigmond helytartóvá választását. 'Sigmond magát nem kormányzó perjelnek vagy apáti helytartónak, hanem „provizor”-nak titulálta. Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL VEML) XII. 2. i. 18. d.

Horváth Konstantin naplók, VIII. 180–182.

⁴A ciszterci titkos rendi szervezetéről lásd Cúthné Gyóni Eszter: *A ciszterci rend története Magyarországon 1945 után*. Doktori disszertáció. ELTE BTK, Budapest, 2014, 186–199.

⁵1948 augusztusa és 1955 decembere között harminc ciszterci szerzetesre róttak ki szabadságvesztést. 1956. október 23-án hét cisztercist tartottak még fogva. Ők október 26–27-én, illetve november 1-jén hagyhatták el a börtönt. Lásd Cúthné Gyóni Eszter: i. m. 291–292., 294.

⁶Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL)

— főleg fiatal rendtag — a világi életet, illetve a családalapítást választotta; és természetesen a cisztercieket sem kerülte el a politikai rendőrség beszerzési munkája. A renden belül korábban is meglévő ellentétek sem simulnak el teljesen az „illegáció”-ban: Endrédy apát talán túlzottan aktív politizálását az 1940-es években, s főleg a pártállami hatalomátvételt közvetlenül megelőző időkben a rendtársak közül is sokan nehezményezték. A fenti állításokkal együtt sem túlzás azonban azt kijelenteni, hogy Endrédy Vendel karizmatikus személyisége és a megpróbáltatásokat tudatosan vállaló példamutatása meghatározó volt a magyar ciszterci élet számára.

Jelen tanulmányban az 1956-os forradalomnak és szabadságharcnak a 60. évforduló alkalmából emléket állítva Endrédy Vendel életútját és apáti tevékenységét követjük nyomon a forradalom kezdetétől a megtorlás és a konszolidáció időszakáig. Ciszterci szempontból a kádári rendszer kiépítése és megszilárdítása során az 1961–1962-es persorozat jelentett markáns határvonalat, hiszen ez a perhullám okozott igazán komoly törést az addig az „illegáció”-ban is kitartó ciszterci közösségi összetartásban, és Endrédy apát vezetői lelkesedését is megtörte.

A forradalmi napok idején

Az 1956-os forradalom és szabadságharc kitörésében és eseményeiben a ciszterci szerzetesek nem vállaltak szerepet, ahogy a katolikus egyház egésze sem. A forradalom következtében azonban — rövid időre ugyan, de — az összes szabadságvesztését töltő ciszterci szerzetes elhagyhatta a börtönt,⁵ és felcsillant a remény, hogy a politikai változások következtében a ciszterci rendi élet is újraindulhat Magyarországon.

Endrédy Vendel zirci apát Hagyó-Kovács Gyulával együtt szabadult 1956. november 1-jén a Gyűjtőfogházból. Ugyanezen a napon hagyta el a börtönt Horpácsi Illés, aki 1955 augusztusától volt rab-ságban. A zirci apátság tagjai közül ők hárman szabadultak a legkésőbb a forradalmi napok idején, közülük is a legutolsó Endrédy apát volt, aki az esti órákban lépte át a Gyűjtőfogház kapuját. Ezzel a zirci elnök-apát akadályoztatása megszűnt és — bár 1957 márciusa és augusztusa között ismét akadályozva volt — lényegében újra az ő kezében összpontosult a magyarországi ciszterci rendtartomány vezetése, azonban tartományfőnöki jogosítványait a forradalom eltiprását követően már élete végéig megosztva gyakorolta.

Endrédy szabadulása körülményeiről több forrásunk is beszámol, de nem teljesen egybehangzóan. Az ellentmondásokat itt megpróbáljuk feloldani. 1956. november 1-jén egy bizottság jelent meg nála a késő délutáni órákban, és annyit mondtak: „A zirci apát úr ezennel szabad és minden jót kívánunk!”⁶ 'Sigmond Lóránt utasítása szerint Rác István *Pelbárt* — aki még 1956 nyarán szabadult — ment érte és várt rá, amikor átlépte a börtön kapuját. Hogy mi tör-

3.1.9. V–105751/8.
P. Csellár István és társai.
233. — Endrédy visszaemlékezései szerint így szól a szabadon bocsátását hírül adó mondat: „*Dicsértessék a Jézus Krisztus, a zirci apát úr szabad.*” In: *Endrédy Vendel fogságának hiteles története.* (Szerk. Endrédy F. Csanád OSB.) „Szent Benedek” Idősek Háza Alapítvány, Sopron, 2002, 2.

⁷Badál Ede Álmos: *Endrédy Vendel — a ciszterci pedagógus és mártírsorsú zirci apát.* Zirci Ciszterci Apátság – Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, Budapest, 2012.

⁸Badál Ede Álmos: i. m. 379.; ÁBTL 3.1.9. V–146837/1. 'Sigmond László és társai. 223.

⁹ÁBTL 3.1.9. V–146837/1. 'Sigmond László és társai. 223.

¹⁰ÁBTL 3.1.9. V–105751/8. *P. Csellár István és társai.* 233. Endrédy Vendel kihallgatása, 1957. március 4.; Endrédy visszaemlékezésére támaszkodik Örfi Mária Endrédy-életrajza is a kérdésben: Örfi Mária: *Lángolj és világíts.* Szent István Társulat, Budapest, [1997], 84.

¹¹ÁBTL 3.1.9. V–105751/8. *P. Csellár István és társai.* 233.

¹²ÁBTL 3.1.9. V–105751/8. *P. Csellár István és társai.*

tént ezután, abban forrásaink ellentmondanak egymásnak. Badál Ede Álmos Endrédy-életrajza⁷ szerint, ami Rácz Pelbárt visszaemlékezésére támaszkodik ebben a kérdésben, először a környéken élő Huszár Károly *Hildebrand* ciszterci szerzetes nővérének családjához mentek, majd Rácz másnap, november 2-án vitte el először a Központi Szemináriumba, és onnan a piaristák pesti rendházába a zirci apátot.⁸ Ezt a verziót támasztja alá 'Sigmond Lóránt 1961. július 31-i vallomása is, amely szerint Endrédy november 2-án érkezett a piaristákhoz.⁹ Endrédy Vendel visszaemlékezése és második fogságának első napjaiban tett vallomása azonban arról számol be, hogy a börtönből való szabadulása után azonnal a piaristákhoz ment.¹⁰ Az apát ezzel a vallomásával nyilván vendéglátóit szerette volna megővni, kihagyni a vele kapcsolatos ügyből.

Mindenesetre tény, hogy hosszú távra menedéket a piarista rendházban lelt, ahol külön szobát biztosítottak a fogságban meggyötört ciszterci apát részére. Sárközy Pál pannonhalmi bencés főapát szobáját kapta meg, akit ekkor a Széher úti kórházban ápoltak.¹¹ Endrédyt ezekben a napokban — ahogyan élete hátralévő részében is végig — látogatók egész sora kereste fel. Rendtagok, barátok, volt tanítványok látogatták meg a piarista rendházban a rendkívül népszerű főpapot. Endrédy legfontosabb feladatai azonban a szétszórt apátság ügyeinek intézése és egyéb egyházi feladatok ellátása voltak ezekben a napokban.

Endrédy apát november 3-án a forradalmi események következtében kiszabadult Mindszenty primás meghívásának eleget téve tett látogatást az Úri utcai primási palotában, Sík Sándor piarista tartományfőnökkel együtt. Itt — Endrédy 1957. március 4-i vallomása szerint — körülbelül fél órát beszélgettek, és a rövid találkozás alkalmával a bíboros a börtönbeli élményeit osztotta meg a két szerzetessel.¹² Nyilván nem gondolta egyikük sem, hogy ez lesz az utolsó találkozásuk, ezért nem beszéltek gyakorlati egyházpolitikai kérdésekről, vagy csupán a beszélgetéssel kapcsolatban eddig fellelt egyetlen forrásunk — Endrédy Vendel 1957. március 4-i kihallgatása alkalmával tett vallomása — elővigyázatosan hallgat a megtorlás idején komolyan terhelőnek számító témák megvitatásáról.

Ugyanezen a napon a pesti piarista rendház vendégszobájában rendi tanácsot tartottak a ciszterciek, amelyen Endrédy Vendel, Hagyó-Kovács Gyula, Palos György *Bernardin*, Zemplén Zoltán *György*, Kühn Viktor *Szaniszló*, Brisits Ervin *Frigyes*, Kalmár Jenő *Ödön*, Csizmazia Lajos *Placid* és 'Sigmond Lóránt voltak jelen. A forradalomnak az egyházak számára is működési szabadságot ígérő légkörében a zirci apátság vezetői készülődni kezdtek az apátság visszaállítására és a rendházak visszavételére. Elhatározták, hogy a többi szerzetesrenddel összhangban fognak eljárni a következő heti rendfőnöki megbeszélés értelmében — erre azonban Moszkva és a szovjet hadsereg beavatkozása miatt már nem kerülhetett sor.

- 233.; ÁBTL 3.1.5. O-13305/3. *Bakonyiak*. 4/4., 4/6.
- ¹³BFL XXV. 4. f. 9264/1961. 'Sigmond László és társai. 1266.
- ¹⁴BFL XXV. 4. 9264/1961. 'Sigmond László és társai. 1265-1266.; ÁBTL 3.1.9. V-146837/1. 'Sigmond László és társai. 158.; ÁBTL 3.1.5. O-13305/3. *Bakonyiak*. 4/5.
- ¹⁵Az 1928-ban osztrák és holland ciszterciek által alapított Spring Bank-i monostort 1948-ban vették át a zirci ciszterciek (1963-tól apátság, 1977-ig tartozott Zirchez). Az irvingi Our Lady of Dallas monostort a Spring Bank-i perjeliség tagjai alapították 1955-ben, 1963-tól apátság.
- ¹⁶ÁBTL 3.1.9. V-146837/1. 'Sigmond László és társai. 126., 226.
- ¹⁷ÁBTL 3.1.9. V-146837/1. 'Sigmond László és társai. 227-228.
- ¹⁸ÁBTL 3.1.9. V-105751/8. *P. Csellár István és társai*. 233.
- ¹⁹ÁBTL 3.1.9. V-105751/8. *P. Csellár István és társai*. 233/1.
- ²⁰1964 májusában és júliusában voltak házkutatások a zirci apátnál: ÁBTL 3.1.2. M-37458. *Vári Béla*. 218., 256.; ÁBTL 3.1.2. M-33265. *Németh László*. 196.

A tanácson szó esett arról, hogy mi legyen az álláspont arra az esetre, ha az apátsági vagyon visszavételére is sor kerülhet. A vélemények megoszlottak: a többség idegenkedett a földbirtokok visszavételétől, egyedül Hagyó-Kovács, az egykori jószágkormányzó érvelt mellette, Endrédy pedig köztes álláspontot képviselt: csupán az erdőbirtokok visszavételét tartotta szükségesnek.¹³

A tanács tagjai előtt 'Sigmond a maga részéről lemondott addigi megbízatásáról,¹⁴ de a továbbiakban is részt vállalt a szétszórt rendi közösség irányításában. 1956. november 3. és Endrédy második elhurcolása, 1957. március 1. között a zirci apát a személyi ügyeket intézte, de a forradalom leverése miatt továbbra is szétszóratásban és „illegális”-ban maradt apátság anyagi ügyeit és gyakorlati tennivalóit továbbra is 'Sigmond végezte. Később, az apát második fogása idején, 1957. augusztusi szabadulásáig ismét 'Sigmond lett a magyar rendtartomány vezetője. A zirci apát második szabadulását követően, 'Sigmond 1961. májusi letartóztatásáig újra az 1956. november 3. és 1957. március 1. közötti kettős felállás valósult meg. Bár a feladatok nem voltak teljesen egyértelműen és világosan felosztva, de körülbelül így alakult ki a munkamegosztás: a lelki és a személyi kérdésekben Endrédy intézkedett, levelezett a római rendi központtal és a dallasi rendtársakkal,¹⁵ míg a növendékek képzéséért, az anyagi ügyekért elsősorban 'Sigmond felelt — továbbra is mint provizor, vagyis gondnok.¹⁶

Endrédyhez a forradalom idején Horváth Gyula *Konstantin*, az egykori zirci perjel közvetítésével visszakерült a bírói letétbe helyezett, és innen Czapik Gyula érsek kérésére a veszprémi káptalanhoz küldött apáti mellkereszt és gyűrű. A jelvényeket Endrédy Vendel a pannonhalmi „száműzetés” éveiben többször használta nyilvánosan is, például 1958-ban, Legányi Norbert pannonhalmi főapát beiktatásán, vagy 1960 márciusában Hagyó-Kovács Gyula temetésén.¹⁷

A Kádár-rendszer hajnalán

A szovjet intervenciót követően, november 4. és 20. között a piarista rendház óvóhelyére menekültek a szerzetesház lakói, köztük Endrédy Vendel apát is. A fiatal piaristáknak itt fizika, patológia és liturgikus előadásokat tartottak. Eközben ők hozták a híreket a kinti eseményekről is.¹⁸ Miután már el lehetett hagyni a menedékhelyet, Endrédy Vendel a börtönbüntetés következtében kialakult betegségeivel — ízületi problémáival és szívelégtelenségével — járt orvosi kezelésekre. Egy alkalommal pedig lehetősége volt Győrbe utazni, ahol találkozhatott a határsávban élő és szintén Győrbe látogató rokonaival.¹⁹

A zirci apát amellet, hogy meggyengült egészségére nagy gondot fordított, perújrafelvételért is folyamodott a szabadlábban töltött időszakban. Ekkor — ahogyan a későbbiekben is — tartotta magát ah-

²¹Órfi Mária: i. m. 86.

²²ÁBTL 3.1.2. M–34203. *Ráckevei*. 8.; ÁBTL 3.1.9. V–146835/1. *Palós* [helyesen: Palos] *György és társai*. 117., 119.; ÁBTL 3.1.9. V–146835/8. *Palós György és társai*. 261.; ÁBTL 3.1.2. M–37458/2. *Vári Béla*. 140–143.; ÁBTL 3.1.9. V–146837/1. *'Sigmund László és társai*. 178.; ÁBTL 3.1.2. M–33265. *Németh László*. 224.

²³Brenner János életéről és tragikus haláláról lásd Császár István – Soós Viktor Attila: *Magyar Tarziciusz. Brenner János élete és vértanúsága, 1931–1957*. Brenner János Emlékhely Alapítvány, Szentgotthárd, 2003; Kahler Frigyes: *Egy papgyilkosság a jogtörténész szemével (Brenner pappá szentelésének 50. évfordulója alkalmából)*. Brenner János Emlékhely Alapítvány, Szentgotthárd, 2005.

²⁴Lásd Cúthné Gyóni Eszter: i. m. 296.

²⁵1945-ben Naszályi Emil kezdeményezésére és vezetésével éledt újra a ciszterci rend több évszázada megszűnt női ága: ez a Regina Mundi női ciszterci közösség, amely 1965-ben nyert szentszéki jóváhagyást, és közvetlenül a generális apát alá tartozik.

hoz az állásponthoz, hogy a valutázásban és a külföldre szöktetésben valóban bűnös, de a többi vádpontban, amelyekért elítélték, nem. Ügyvédje kapott egy írást, amelyben közölték, hogy további intézkedésig szabadlábon maradhat. (Endrédy apát a későbbiekben egészen haláláig sikertelenül próbált jogorvoslatot nyerni.)

Az újabb intézkedésre 1957. március 1-jén került sor, amikor házkutatást tartottak a piarista rendházban, és Endrédy Vendelt elvitte a rendőrség. Ekkor újra börtönbe került, köztörvényes bűnözők közé zárták, ahonnan 1957. május 15-én egészségi állapota miatt áthelyezték a rabkórházba. Augusztus 23-án bocsátották szabadon, Grósz József kalocsai érseknek, a püspöki kar elnökének közbenjárására. (Endrédy második bebörtönzése után néhány hónappal Hagyó-Kovács Gyula is újra börtönbe került, és ismét apátjával egy időben szabadult, szintén Grósz érsek közbenjárásának köszönhetően.)

A zirci apát végleges szabadulása után — a Belügyminisztérium utasítása alapján — 1957. december 17-én Pannonhalmára költözött és haláláig a bencés apátságban élt, ahonnan csak a Belügyminisztérium engedélyével távozhatott. Élete végéig megfigyelték, levelezését és látogatóit számon tartották, kétszer házkutatást is tartottak pannonhalmi szobájában.²⁰ Grósz érsek kérelmére 1958. március 31-én az Elnöki Tanács elengedte Endrédy Vendel börtönbüntetésének hátralevő részét.²¹

A forradalom és szabadságharc leverését követően számos ciszterci szerzetes és növendék távozott Nyugatra.²² Az 1956-os forradalmat követő megtorlások idején egy rendkívül kegyetlen gyilkosság történt Rábakethelyen: az ottani káplánt, Brenner Jánost 1957. december 14-éről 15-re éjszaka ismeretlen tettesek papi szolgálata teljesítése közben (beteghez hívták ki, hogy lássa el szentségekkkel) harminckét késszúrással megölték.²³ Brenner elsőfogadalmas zirci ciszterci volt, így kegyetlen halála a rendtagokat is mélyen érintette.

A megtorlás időszakában az apátság két vezető személyisége mellett a korábban elítélt ciszterciek közül is többen újra a hatóságok kezére kerültek, majd különböző mértékű szabadságvesztést szenvedtek, továbbá voltak, akik korábbi hosszas megfigyelést követően ezekben a hónapokban járták meg első alkalommal a pártállami diktatúra börtöneit.²⁴

A letartóztatások ellenére 1957 és 1961 között a titkos rendi élet a forradalomból merített új lendülettel és annak leveréséből levont tanulságokkal folytatódott tovább az 1956 előtti időszakhoz képest centralizáltabb formában, immár Endrédy Vendel vezetése alatt. 'Sigmund mint gondnok végezte a mindennapi teendőket, és közben aktív kapcsolatot tartott apátjával, aki Pannonhalmán és a pesti piarista rendházban fogadta a látogatóit, köztük rendi fiait is.

'Sigmund és Endrédy 1957 augusztusa és decembere között hente találkoztak a piaristák pesti rendházában. Miután 1957 végén Endrédy számára Pannonhalmát jelölték ki tartózkodási helyül, a

²⁶ÁBTL 3.1.9. V–146837/1.
'Sigmond László és társai.
227.

²⁷Nagy Anzelmet 1963.
november 22-én válasz-
tották dallasi apáttá, majd
1964. január 5-én
benedikálták. ÁBTL 3.1.2.
M–33265. Németh László.
163.; Badál Ede Álmos:
i. m. 397. Az 1974-es
rendi káptalant és a
következő évi vizitációt
követő egy év megszakítással
(1975–1976) 1988-ban
bekövetkezett haláláig
vezette az Our Lady of
Dallas ciszterci apátságot.
<http://www.cistercian.org>
(2016.08.27.)

²⁸ÁBTL 3.1.2. M–33265.
Németh László. 221.;
ÁBTL 3.1.2. M–34203/3.
Ráckevei. 150.

²⁹Soós Viktor Attila:
*A megtorlás éve. Az Állami
Egyházügyi Hivatal és a
Belügyminisztérium fellépése
a „klerikális reakció” ellen.*
In: *Amikor „fellazult
tételben fogalmazódott
meg a világ”.* Magyarország
a hatvanas években.
(Szerk. Ólmosi Zoltán –
Szabó Csaba.) Magyar
Nemzeti Levéltár
Országos Levéltára –
L'Harmattan, Budapest,
2013, 84–109, 102.

³⁰A „Fekete Hollók” fedő-
nevű ügyről és az 1961–
1962-es perhullámról lásd
Wirthné Diera Bernadett:

találkozók ritkultak. A két rendi vezető ezután kéthavonta tudott megbeszélést tartani Pesten, a piarista rendházban, ahol a zirci apát megszállt, amikor orvosi kezelésre a fővárosba érkezett. 1960 folyamán a találkozók tovább ritkultak, három-négyhavonta volt lehetőségük egyeztetést tartani. Ezeken a megbeszéléseken 'Sigmond beszámolt apátjának, Endrédy pedig külföldi levelezésének részleteit osztotta meg a gondnokkal. 'Sigmond mellett a rendi tanács más tagjai is rendszeresen keresték fel Endrédy Vendelt: Brisits Frigyes, Evetkovics Kázmér *Kunó*, Kúhn Szaniszló és Naszályi János *Emil*, a ciszterci apácák²⁵ lelkipolitikája. Endrédy apát emellett rendszeresen látogatta Naszályi közösségét, a ciszterci nővéreket Érden, továbbá Izbégen Kalmár Ödön, egykori budai plébánoshoz járt vendégségbe, Budán pedig Pomázi Zoltán *Celesztinnél* jöttek össze olykor-olykor Nemes Béla *Tivadar* és Pataki János *Vidor* társaságában.²⁶

A zirci apát hazai rendtársai mellett folyamatosan levelezett a dallasi ciszterciekkel, elsősorban Nagy Sándor *Anzelmmel*.²⁷ Ezt a kapcsolatot rendkívül fontosnak tartotta a zirci apát, különösen, hogy a forradalom leverése után a magyarországi ciszterci vezetés számára is világhosszúvá vált: nem lehet belátható időn belül bekövetkező rendszerváltozással számolni vagy arra várni, ezért tartósan kell berendezkedni a diszperziós létre. A folyamatos zaklatások, letartóztatások, perek, beszerzési kísérletek és beszerzések pedig lépésről lépésre törték meg a rendi vezetés lelkesedését és ellenállását. Endrédynek emiatt a szabadon működő, fejlődő és virágzó dallasi magyar ciszterci közösséghez való kötődés jelentette a reményt arra nézve, hogy bármilyen megpróbáltatás érje is a hazai közösséget, van jövője a zirci ciszterci életnek. Emellett a dallasi közösség fontosságát adta az is, hogy miként a Rákosi-diktatúra alatt, úgy a kádári rezsim idején is az onnan érkező anyagi támogatás segítségével finanszírozta a zirci apátság vezetése az állami szempontból illegális rendi összetartást.²⁸

Az 1961–1962-es perhullám és következményei

A „Fekete Hollók” fedőnevű ügyet és a hozzá kapcsolódó, 1961–1962-es persorozatot a hatalom igyekezett nem vallási, hanem politikai színben feltüntetni, bár lényegében a legtöbb vádlottnak eredményes ifjúságnevelő munkája miatt kellett a vádlottak padjára ülnie. Az eljárások során következetesen összemosták az erkölcsi jellegű vádakot a fennálló államrend elleni összeesküvés vádjával.²⁹ A tömeges elítélések és zaklatások a papság és a hívek megfélemlítését szolgálták, és az egyház ifjúságra gyakorolt hatását kívánták csökkenteni.

A persorozatban rendkívül hangsúlyos szerepet kaptak a ciszterci szerzetesek: a feltételezett országos mozgalomnak egy külön ágát jelentették a koncepció szerint.³⁰ Ennek ellenére mégsem egy perben — ahogy várnánk —, hanem három különböző perben szét-szórva ítélték el őket. Az egyes rendtagok részben a templomon (és

Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban — az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevű ügy elemzése. Doktori disszertáció. ELTE BTK, Budapest, 2015. A ciszterci vonatkozásokról lásd Cúthné Gyóni Eszter: i. m. 199–228.

³¹ÁBTL 3.1.5. O–11802/27. *Fekete Hollók*; ÁBTL 3.1.2. M–34203/1. és 2. *Ráckevei*; ÁBTL 3.1.2. M–33265. *Németh László*; ÁBTL 3.1.2. M–37458. *Vári Béla*. Lásd még Kamarás István: *Bűvópatakok*. Márton Áron Kiadó, Budapest, 1992, 197.

³²ÁBTL 3.1.2. M–37458/1. *Vári Béla*. 196.; ÁBTL 3.1.2. M–34203/2. *Ráckevei*. 215., 240., 257.

³³Örfi Mária: i. m. 92.; Kereszty Rókus: *Sugárzó lelke tovább világít*. 'Sigmond Lóránt írásai. Szent István Társulat, Budapest, 2000, 44–48.; MNL VEML XII. 2. i. 11. d. *Személyes irathagyatékok*.

³⁴ÁBTL 3.1.2. M–34203/3. *Ráckevei*. 150.; Badál Ede Álmos: i. m. 419–424.

³⁵ÁBTL 3.1.2. M–37458/1. *Vári Béla*. 194–195., 233. — A BM 1965. április 24-én nyitott csoportdossziét az érdi női ciszterci közösség megfigyeléséről: ÁBTL 3.1.5. O–13305/3. *Bakonyiak*. A dossziét 1969. január 20-án zárták

egyházi szolgálaton) kívül folytatott, „illegális” ifjúságnevelő nevelő munkájuk miatt, részben pedig a felszámolás ellenére titokban folytatott rendi összetartás miatt kerültek a vádlottak padjára. A fenti tevékenységeket a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés bűntetteként értelmezték az állambiztonságiak. Tizenegy főt ítéltek el közülük a persorozatban egytől tíz évig terjedő szabadságvesztésre, és — mai ismereteink szerint — további tizennyolc rendtagot tanúként vagy terheltként vontak be az eljárásokba, illetve házkutatást tartottak náluk.³¹ Az elítéltek között találjuk 'Sigmond Lórántot is, akinek letartóztatása és bebörtönzése súlyos csapást mért a titkos rendi összetartásra.

Az 1961–1962-es persorozat hatására az addig mindig optimista, a jövőbe még a börtönévek megpróbáltatásai után is bizakodva tekintő, idős zirci apát lelkileg megtört, és minden reményét elvesztette, hogy rendje legális működése visszaállhat.³² Ezt a lelkiállapotot csak felerősítette egészségének fokozatos romlása, továbbá több barátjának, rend- és munkatársának a halála. 1960-ban Hagyó-Kovács Gyula, 1962-ben Schwartz Lajos *Elemér*, a következő évben Sík Sándor piarista tartományfőnök és 1964-ben hosszú, súlyos betegség után 'Sigmond Lóránt hunyt el. Mind a négy haláleset rendkívül megviselte Endrédy apátot.³³

Az 1961 folyamán bekövetkezett letartóztatások és az 1961-ben és 1962-ben lezajlott perek következtében — az apát megtörése mellett — az addig 'Sigmond gyakorlati irányítása alatt viszonylag szervezetten működő rendi „illegáció” is széthullott. A helyi szintű kapcsolattartás ugyan megmaradt a rendtagok között, és Endrédy Vendel továbbra is igyekezett követni szerzetesfiai sorsát, továbbra is rendszeresen hívta személyes találkozásokra a rendtagokat, de a centrumokra felosztott és a titkos rendi központtal rendszeres kapcsolatban lévő szervezet már nem állt össze újra, legalábbis nem találtunk erre utaló jeleket.

Epilógus

Endrédy Vendeltől személyiségéből fakadóan távol állt a passzivitás és a befelé fordulás. Pannonhalmi éveitől végig folytatott tudományos tevékenységet, a római és dallasi rendtársaktól rendszeresen kért aktuális matematikai, fizikai és teológiai szakirodalmat, sőt nyelvtudását is folyamatosan fejlesztette.³⁴

A tudományon kívül továbbra is menedékei voltak az apátnak — ahogy már utaltunk rá — az érdi és a dallasi ciszterci közösségek. Az érdi nővéreket szívesen látogatta, ahogy a nővérek is nagy szeretettel fogadták őt. 1961-ben e közösség is az állambiztonság fókuszába került, majd 1965-ben fokozott megfigyelés alá vonták őket, és 1968 őszén Naszályi Emilt, a ciszterci nővérek lelkiezetőjét, Punk Gabriella *Gemma* perjelnot és a közösség tagjait többször beidézték a rendőrségre.³⁵ Ügyüket végül ejtették, a titkos közösségi

le. Naszályi „Csúcsos”,
Punk Gemma pedig
„Csinos” fedőnéven volt
megfigyelt személy.

³⁶Órfi Mária: i. m. 95.; Badál Ede Álmos: i. m. 409.

³⁷Órfi Mária: i. m. 104.;
Badál Ede Álmos:
i. m. 434–444.

³⁸Kerekes Károly visszaemlékezése alapján: Órfi Mária: i. m. 108.; Badál Ede Álmos: i. m. 442–443.; és Zakar Ferenc Polikárp 2012. február 15-i szóbeli közlése alapján.

³⁹BFL XXV. 4. f.
001211/1951., 744/1990.

Gröss József és társai.
302–303. [alsó oldalszám
a lapon]

lét pedig lassan visszaállt a korábban megszokottak szerint. 1971. december 15-én Endrédy apát pannonhalmi szobájában benedikálta apátnővé Punk Gemmát.³⁶

A dallasi ciszterciekkel levelezés útján tartotta a kapcsolatot Endrédy Vendel, illetve az 1960-as évektől a dallasi monostor, majd apátság tagjai közül is sokan hazalátogattak rokonaikhoz és rendi családjuk tagjaihoz. Endrédy Vendel számára ez a tengerentúli kapcsolat különlegesen nagy jelentőséggel bírt, mert amíg a zirci apátság közösségében fokozatosan elvesztette súlyát, addig dallasi fiai számítottak útmutatására és vezetésére.

A zirci apát — még akkor is, ha a folyamatos állambiztonsági megfigyelése miatt a bencés vezetőknek sok kínos pillanatot okozott ottléte alatt — a pannonhalmi szerzetesközösségben megtalálta a helyét és a mindennapok örömeit.

Életének utolsó éveiben komoly betegségektől szenvedett.³⁷ Ápolója, az 1960 óta mellette lévő gondozó, Csitos Ágnes kalocsai iskolanővér volt. A zirci apát nehéz, szenvedéssel teli hónapok után, 1981. december 29-én hunyt el. Halála előtt még több szerzetesfiát is fogadta, köztük Kerekes Károlyt, akire halálos ágyán — még utoljára — nehezen formált szavakkal rábízta a magyar ciszterci közösséget.³⁸

Endrédy Vendel zirci apát 1982. január 7-én, halottaskocsin térhetett vissza a magyar ciszterci élet egykori szívébe, Zircre. Az apátság templomban, Szent Bernát oltára alatt helyezték örök nyugalomra. A rendszerváltást követően, 1990. május 18-án az ellene 1951-ben hozott bírósági ítéletet semmisnek nyilvánították.³⁹

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

Innen és túl. <i>Versek az Isten-kereső emberről</i>	3.500,-
<i>Roger testvér: Isten csak szeretni tud</i>	2.400,-
<i>Walter Kasper: Ferenc pápa – a gyengédség és a szeretet forradalma</i>	2.300,-
<i>Alois testvér: Taizé ma</i>	2.400,-
<i>Notker Wolf: Életszabályok – a Tízparancsolat</i>	2.500,-
<i>Teréz Anya: Ahol szeretet van, ott az Isten</i>	3.800,-
<i>Notker Wolf: Ne nyugtalankodjék a szívetek!</i>	2.800,-
<i>Nővé Béla: Örök körök. A keresztény művészet alaptémáiról</i>	2.900,-

További akciós könyvek:

<i>Teréz Anya: Jöjj, légy a világosságom!</i>	3.000,-
<i>XVI. Benedek: Isten velünk van minden nap</i>	2.000,-
<i>Lukács László: Az Ige asztalánál</i>	1.000,-

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 36-1-317-7246; 36-1-486-4443; Fax: 36-1-486-4444;

E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu